ISSN: 2522-9699, 2616-5007

DOI 10.33930/ed.2019.5007.58(3-4)-6
УДК [94(3):616-036.21]-047.44

ІСТОРІОСОФСЬКИЙ МІФ ПРО "МОРОВУ ВИРАЗКУ": ФЕНОМЕН КОНСТРУЮВАННЯ РЕАЛЬНОСТІ В АНТИЧНІЙ НАРАТИВНІЙ ТРАДИЦІЇ

А. О. Сошніков

Актуальність теми дослідження *зумовлена необхідністю критичного переосмислення історико-медичного простору як інструменту соціополітичної трансформації та легітимізації наративів про минуле. Кожна масштабна пандемія та епідеміологічна катастрофа не лише змінюють демографічні та адміністративні межі, але й брутально трансформують тогочасний дискурс, перетворюючи опис хвороби на маркер ідеологічного та політичного протистояння загарбників і підкорених. Пережитий античним світом досвід пандемій та інтелектуального відчуження не можна звести до фіксації біологічних втрат, оскільки він включає глибинні процеси девідентифікації простору, ідеологічного підкорення часу та штучного конструювання історичних міфів, які вимагають ретельного критичного та деколоніального аналізу.*

Постановка проблеми*. У цьому дослідженні увага зосереджується на тому, як саме класичні та ранньосередньовічні автори використовують технологію "історичного шва", наративне замовчування та створення дискурсивних гетто для об'єктивації масштабів руйнувань та позбавлення певних суспільних груп чи інституцій їхньої суб'єктності. Автор запрошує читача до роздумів над сутністю античного тексту як ідеологічного скрипту переможців, етикою привласнення та інтерпретації чужого минулого, а також роллю сучасної джерелознавчої інвентаризації як єдиного дієвого механізму відновлення історичної справедливості щодо оцінки масштабів давніх пандемій.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій*. Теоретичний фундамент дослідження базується на перетині декількох наукових напрямів: класичної філології, memory studies (досліджень пам'яті), критичної історіографії та сучасної історичної епідеміології. Теоретичне підґрунтя для розуміння механізмів наративного маркування, реституції першоджерел та реорієнтації уявлень про епідемії в умовах криз створюють праці Тіта Лукреція Кара, Фукідіда, Прокопія Кесарійського, а також сучасних дослідників Дж. Лонгрігга, Л. Мордехая, М. Айзенберга, А. Дж. Вудмана, зокрема поняття "інфраструктури вилучення" та "історичного континууму" є ключовими для опису практик привласнення та реінтерпретації класичної спадщини.*

Постановка завдання. *Метою статті є розкриття ідеологічних та інструментальних засад античних історіографічних та медичних практик як маркера легітимізації певних соціополітичних наративів, виявлення універсальних механізмів інтелектуального привласнення чужого минулого та девідентифікації підкореного простору під час глобальних криз (на прикладі Афінської та Юстиніанової чуми).*

Виклад основного матеріалу дослідження. *Досвід аналізу наративного тиску у сфері класичної історіографії демонструє, що текстовий аналіз пандемій для хроніста є не просто хронікою захворювань, а комбінатом із виробництва нових соціополітичних смислів. У статті проаналізовано багаторівневий процес трансформації кризового ландшафту за допомогою технології "історичного шва", що перетворює біологічну катастрофу на логічний етап легітимізації чи дискредитації політичних режимів. Розкрито сутність "інфраструктури вилучення", де наративний каталог симптомів та риторичні стратегії класичної історіографії зстають засобом інтелектуального підкорення часу та конструювання ідеологічного скрипту. Виявлено особливості сучасної ревізіоністської хірургії античної пам'яті, заснованої на ідеологічній сегрегації джерел та примусовій деконструкції масштабів пандемій. Зіставлення класичних моделей із новітніми дослідженнями унаочнює брутальну схему девідентифікації катастрофічного наративу: критичне відхилення "максималістських" моделей пандемії через залучення кількісних методів, палеогенетики та папірології, виявлення мобільних мультимедійних сурогатів в інтерпретації джерел та штучне*

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

розмивання суб'єктності підкореного хворобою соціуму в традиційній історичній концепції "тотального колапсу".

Висновки. *Отже, репрезентація епідеміологічних катастроф та кожна окрема пандемія в руках ангажованого хроніста чи дослідника — це складний багатовимірний процес інституційного насильства, у якому поєднуються геополітичний, ідеологічний та пропагандистський виміри переформатування історії, де штучний текстовий скрипт служить тимчасовою декорацією для виправдання чи осуду державних трансформацій. Справжнє подолання наслідків спотворення джерел та деколонізація пам'яті про античність виявляються нерозривно пов'язаними з фізичною деокупацією інтелектуального простору від міфів, реституцією автентичних сенсів першоджерел та відновленням суверенного критичного контролю над методологією історико-медичного дискурсу.*

Ключові слова: *історіографічні практики, Афінська чума, Юстиніанова чума, легітимізація наративу, інфраструктура вилучення, історичний шов, девідентифікація простору, деколонізація пам'яті, пандемія.*

CLASSICAL AND EARLY MEDIEVAL EPIDEMICS AS A MARKER OF TRANSFORMATION OF SOCIOCULTURAL SPACE AND HISTORICAL NARRATIVE

Andriy Soshnikov

Abstract.

Relevance of the research topic *stems from the need for a critical reassessment of historical and medical space as an instrument of sociopolitical transformation and the legitimization of narratives about the past. Each large-scale pandemic and epidemiological catastrophe not only alters demographic and administrative boundaries but also brutally transforms the discourse of the time, turning the description of a disease into a marker of ideological and political confrontation between invaders and the conquered. The lived experience of pandemics and intellectual alienation within the ancient world cannot be reduced to a mere registration of biological losses, as it encompasses deep processes of space de-identification, the ideological subjugation of time, and the artificial construction of historical myths, which require a thorough critical and decolonial analysis.*

Problem statement. *This study focuses on how classical and early medieval authors employ the technology of the 'historical seam', narrative silencing, and the creation of discursive ghettos to objectify the scale of destruction and deprive certain social groups or institutions of agency. The author invites the reader to reflect on the nature of the ancient text as an ideological script of the victors, the ethics of appropriating and interpreting someone else's past, and the role of contemporary source inventorying as the only effective mechanism for restoring historical justice regarding the assessment of the scale of ancient pandemics.*

Analysis of recent research and publications. *The theoretical foundation of the study is based on the intersection of several academic disciplines: classical philology, memory studies, critical historiography, and contemporary historical epidemiology. The theoretical basis for understanding the mechanisms of narrative marking, restitution of primary sources, and reorientation of perceptions of epidemics under conditions of crises is provided by the works of Titus Lucretius Carus, Thucydides, Procopius of Caesarea, as well as contemporary researchers J. Longrigg, L. Mordechai, M. Eisenberg, and A. J. Woodman; in particular, the concepts of the 'infrastructure of extraction' and 'historical continuum' are key to describing the practices of classical heritage appropriation and reinterpretation.*

Research task. *The aim of this article is to explore the ideological and instrumental foundations of ancient historiographical and medical practices as a marker of the legitimization of certain sociopolitical narratives, and to identify universal mechanisms for the intellectual appropriation of someone else's past and the de-identification of the conquered space during global crises (on the example of the Plague of Athens and the Justinianic Plague).*

Main material presentation. *The experience of analyzing narrative pressure within the field of classical historiography demonstrates that textual analysis of pandemics for a chronicler is not merely a chronicle of diseases, but a framework for producing new socio-political meanings. The article analyzes the multi-layered process of transforming the crisis landscape using the "historical seam" technique, which converts a biological catastrophe into a logical stage for legitimizing or discrediting political regimes. It reveals the essence of the "infrastructure of*

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

extraction", where the narrative catalog of symptoms and the rhetorical strategies of classical historiography become tools for the intellectual subjugation of time and the construction of an ideological script. The study identifies the features of modern revisionist surgery of ancient memory, based on the ideological segregation of sources and the forced deconstruction of the scale of pandemics. A comparison of classical models with latest research highlights a brutal scheme for the de-identification of the catastrophic narrative: the critical rejection of "maximalist" pandemic models through the use of quantitative methods, paleogenetics, and papyrology; the identification of mobile multimedia surrogates in source interpretation; and the artificial blurring of the agency of the disease-subjugated society within the traditional historical concept of "total collapse".

Conclusions. *Thus, the representation of epidemiological catastrophes and each individual pandemic in the hands of a biased chronicler or researcher is a complex, multidimensional process of institutional violence in which geopolitical, ideological, and propagandistic dimensions of historical reformatting are combined, where an artificial textual script serves as a temporary decoration to justify or condemn state transformations. The genuine overcoming of the consequences of source distortion and the decolonization of memory about antiquity prove to be inextricably linked with the physical de-occupation of intellectual space from myths, the restitution of authentic meanings of primary sources, and the restoration of sovereign critical control over the methodology of historical and medical discourse.*

Key words: *historiographical practices, Plague of Athens, Justinianic Plague, legitimization of narrative, infrastructure of extraction, historical seam, de-identification of space, decolonization of memory, pandemic.*

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю критичного переосмислення масштабних цивілізаційних криз через призму соціології знання та "лінгвістичного повороту" (*linguistic turn*). Традиційний позитивістський підхід, який розглядає текстові описи античних епідемій як об'єктивні клінічні репортажі, зайшов у методологічний глухий кут, що підтверджується останніми міждисциплінарними дискусіями на стику археології, економічної історії та текстології [3, p. 5; 4, p. 25547]. Переосмислення того, як саме інтелектуали класичної епохи та пізньої античності конструювали наративи катастроф, дозволяє вийти за межі вузької історії медицини у площу дослідження технологій художньої містифікації, філологічної гри та ідеологічного моделювання реальності [2, p. 209-210; 8, p. 1-5]. Дослідження історіософського міфу про "морову виразку" набуває особливої ваги, оскільки долає наївний буквоїдський підхід до давніх текстів, демонструючи, що терміни *loimos* або *pestis* маркували не конкретні штами бактерій, а граничну деструкцію соціального космосу та межу його функціонального розпаду.

Постановка проблеми. У цьому дослідженні увага зосереджується на тому, як саме риторичні стратегії та топографічні метафори використовувалися античними авторами як динамічні інструменти для деконструкції сенсів, переформатування громадянської ідентичності та легітимації або критики правлячих режимів в умовах суспільного хаосу [7, p. 11-12]. Автор запрошує читача до роздумів над сутністю античного пандемічного тексту як ідеологічного скрипту, етикою та інструментами інтерпретації катастроф минулого, а також роллю просторових інверсій і демедикалізованого зцілення у структурі політичних та художніх технологій античності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний фундамент дослідження базується на перетині декількох наукових напрямів: соціології знання, *memory studies* (досліджень пам'яті), концепцій "просторового повороту" (*spatial turn*) та критичного текстуального аналізу наративних джерел. Дослідження античних епідемій як соціокультурного та наративного конструкту пройшло тривалу еволюцію в європейській та світовій історіографії, поступово зміщуючи фокус від наївного медичного позитивізму до постструктуралістської деконструкції тексту. Тривалий час у науці панував традиційний підхід істориків медицини, які намагалися верифікувати античні описи через сучасні нозологічні таблиці, шукаючи в джерелах ознаки конкретних штамів бактерій. Радикальний поворот у вивченні теми відбувся наприкінці XX ст. завдяки концептуальній монографії А. Дж. Вудмена, який довів, що антична історіографія керувалася законами риторики та художньої містифікації, а не принципами об'єктивного репортажу [7, p. 1-15].

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

Теоретичне підґрунтя для розуміння філологічної семантики понять *loimos* та *pestis* як маркерів соціального хаосу, а не біологічної патології, створюють праці Дж. Лонгрігга [2, p. 211–214]. Новітній етап розробки цієї проблематики пов'язаний із міждисциплінарним ревізіонізмом Л. Мордехая та М. Айзенберга, які на основі зіставлення наративних джерел із реальними археологічними й господарськими показниками довели симулятивний характер пізньоантичних текстів [3, p. 12–15; 5, p. 25548–25550]. Поняття "літературного вимирання" та просторової асиметрії в їхніх працях є ключовими для опису практик конструювання реальності. Попри наявність цих вагомих напрацювань, в українському гуманітарному дискурсі досі бракує цілісних досліджень, які б системно простежували трансформацію категорій простору, провини та зцілення у працях Фукідіда, Лукреція, Лівія та Прокопія як єдиного історіософського міфу, що й зумовлює необхідність нашої розвідки.

Постановка завдання. Метою статті є комплексна історіософська та текстологічна деконструкція міфу про "морову виразку" в античній наративній традиції як специфічного інструменту філологічного конструювання реальності в умовах цивілізаційних криз. Реалізація цієї мети передбачає критичний перегляд ролі пандемічних наративів Античності не як описів біологічних подій, а як інформаційних механізмів моделювання соціокультурного та політичного простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Коли сучасний дослідник відкриває Фукідіда, Лукреція Кара або Прокопія Кесарійського, він припускається базової герменевтичної помилки, намагаючись виявити в древніх джерелах автентичну клінічну картину. Йому здається, що перед ним сидить чесний, трохи наляканий клінічний спостерігач, який поспіхом, плутаючи латину з грецькою, затовкує симптоми у вигляді бубонів, лихоманки та виділення жовчі. Виникає наївне позитивістське бажання оцифрувати цей текст, прогнати через таблиці ВООЗ і глибокодумно заявити, що в Аттиці влітку 430 р. до н. е. лютував черевний тиф, поєднаний із геморагічною лихоманкою. Проте це класичний методологічний глухий кут, оскільки в реальності ніякої "чуми" в нашому розумінні античність не знала [2, p. 209]. Терміни *loimos* або *pestis* означали не конкретний штам бактерії, а межу функціональної деструкції соціального тіла, якийсь метафізичний збій, за якого реальність починає стрімко розпадатися на фрагменти [2, p. 212; 3, p. 3–5].

Античний автор ніколи не виступає в ролі репортера. Він є жерцем закритого інтелектуального клубу, який пише для вузького кола людей із класичною освітою, і під час опису епідемії вирішує завдання не медичні, а суто літературні та політичні [7, p. 23-25]. Текст про античну чуму — це завжди висококласна фальсифікація у вищому історіософському сенсі, конструювання міфологічного простору, де хвороба виступає головним цензором людської цивілізації [5, p. 25546; 7, p. 14-15]. Вдивляючись у лексичну тканину цих описів, можна виявити витончену філологічну гру, де кожне слово покликане нав'язати читачеві строго визначене бачення. Автори віртуозно маніпулювали мовою, ідучи від медичної точності на рівень лексики космічного вторгнення [2, p. 215]. Замість пошуку локальних джерел зарази вони використовували маркери, що вказують на глобальний, невідворотний збій буття, за якого хвороба здійснює насильницьке, вертикальне вторгнення в захищений простір.

Ця драма ніколи не розгортається в абстрактному вакуумі, вона завжди глибоко топографічна. Античний інтелектуал використовує простір як динамічний інструмент деконструкції сенсів, де головним сюжетом стає перетворення населеного, структурованого космосу на замкнений, хаотичний склеп. Через геометрію цього простору оголюється і категорія вини — найважливіший політичний маркер, за допомогою якого розподілялася влада і знищувалися правячі режими, здійснюючи еволюцію від сакральної колективної відповідальності до жорсткої персональної вини конкретного правителя. І коли катастрофа досягає свого піку, автори так само штучно конструюють наратив зцілення (*iasas* / *remediolum*), який в античній традиції ніколи не є продуктом медичної перемоги, а виступає як інструмент фінальної політичної стабілізації або есхатологічного вироку [3, p. 18; 7, p. 26-27].

Точкою збирання всієї європейської традиції опису катастроф є знаменитий пасаж із другої книги "Історії" Фукідіда, присвячений афінській чумі [6, p. 128]. Афінські громадяни замкнені в стінах, спартанці випалюють Аттику, а Перикл виголошує свою знамениту надгробну промову — гімн людському розуму, полісу, закону та культурі. І одразу ж, буквально наступним абзацом, Фукідід запускає в цей стерильний інтелектуальний рай

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

loimos, використовуючи чистий драматургічний прийом, щоб показати, що вся хвалена афінська культура — лише найтонша плівка над безоднею первісного хаосу [7, p. 28-30]. Автор уводить у текст важке дієслово *skepein*, що б'є навмаш і буквально означає "обрушуватися зверху" або "вражати наче блискавка" [2, p. 214]. Симптоми у нього навмисно асиметричні: жар у голові, почервоніння очей, гнильний подих, а потім — раптовий перехід хвороби на нутрощі, конвульсії та втрата пам'яті [6, p. 129–130]. Для грека втрата пам'яті означала втрату громадянської ідентичності, що перетворювало людину на тварину поза полісом [2, p. 219].

Ця просторова драма починається з радикального зламу бінарної опозиції внутрішнього та зовнішнього простору. До початку епідемії Афіни мисляться як безпечне ядро, захищене Довгими стінами, проте з приходом мору стіни обертаються пасткою і перетворюють поліс на гігантську братську могилу. Біженці із сільської місцевості змушені селитися в задушливих халупах, сакральне стискається, ущільнене і починає гнити зсередини, стаючи втричі небезпечнішим за зовнішній світ [6, p. 131]. Простір безпеки інвертується в простір гарантованої смерті. На цьому тлі Фукідід методично знищує афінський міф, використовуючи мову інверсії та хаосу. Він фіксує *anomia* — повне, катастрофічне скасування всіх соціальних, правових та релігійних інститутів, коли люди перестають ховати небіжчиків за обрядом і грабують серед білого дня [7, p. 131-132; 7, p. 29-30]. Для створення "ефекту очевидця" Фукідід майстерно імітує наукову мову, уводячи псевдомедичний термін *phlogosis*, що означає "запалення" стосовно жару в очах хворих [2, p. 214]. Але це не клінічний діагноз, а потужний візуальний образ: внутрішня пожежа в тілах помираючих афінян текстуально віддзеркалює реальні пожежі, у яких спартанці в цей самий момент спалювали аттичні села [7, p. 31].

Фукідід здійснює переворот і в категорії вини, повністю секуляризуючи цей мотив. Якщо у Гомера в "Іліаді" мор мав сакральну природу і стріли Аполлона карали все військо за гріх Агамемнона, то у Фукідіда боги залишають сцену, а мотив вини переміщується у площину соціально-політичної відповідальності [2, p. 216–277]. Афіняни звинувачують Перикла, но автор показує, що вина лежить на самому афінському натовпі, на засліпленому демосі, який спочатку проголосував за війну, а потім, злякавшись біологічних наслідків власного вибору, легкодушно переклав відповідальність на лідера [6, p. 134-135].

У цій системі координат наратив зцілення у Фукідіда має парадоксальний, суто травматичний характер. Фізичне одужання окремих осіб не означає зцілення поліса. Ті, хто вижив, набувають імунітету, але цей біологічний тріумф описаний через маркер *apopathon* — вихолощення, внутрішнє спустошення [2, p. 219]. Зцілені від чуми впадають у психологічну аномалію, відчуваючи ілюзію безсмертя та безмежного егоїзму, що лише посилює соціальний розпад [6, p. 131]. Поліс так і не знаходить політичних ліків. Сам Фукідід перехворів на чуму і вижив, і його текст став помстою інтелектуала своїй епосі, політичним памфлетом, який доводить, що радикальна демократія була внутрішньо мертвою ще до приходу ворогів [7, p. 32-35].

Коли за справу беруться римляни, жанр зазнає глибокої мутації. Прагматичний і глибоко вторинний щодо грецької форми римський геній перетворює опис епідемії на грандіозний ідеологічний атракціон. Римські автори підхоплюють фукідідівську мілітаристську інтонацію, використовуючи латинські маркери *incurrere* та *incidere*, що описують військову атаку або стрімкий набіг ворожої кінноти, через що сама природа лексично прирівнюється до інтервента [2, p. 221–222]. Для позначення самого мору використовується поняття *lues* — розчинення, гниття самої субстанції, термін, яким консерватори звикли маркувати політичне зіпсуття та занепад звичаїв. У шостій книзі поеми "Про природу речей" Тит Лукрецій Кар перекладає Фукідіда гекзаметром, вирішуючи особисте, майже невротичне завдання терапії страхом. Він показує, що атоми просто склалися певним чином, поліс загинув, а боги не втручаються. Ця катастрофа підкріплюється поняттям *incuria* — лексикою абсолютного недбальства, коли люди відмовляються від похоронних обрядів, перетворюючись на байдужих споглядачів розпаду [1, с. 174–176].

Центральним пунктом просторової метафоризації Лукреція стає осквернення храмів, які перетворюються на комунальні морги. Чисті простори капищ лексично зливаються з нечистотою тіл, що розкладаються, створюючи страшну картину просторів, буквально заселених мерцями [1, с. 176]. Це просторовий маніфест епікурейського матеріалізму: якщо

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

боги байдужі, то їхні доми — лише порожні кам'яні коробки, які атоми чуми освоюють із тією самою байдужістю, що й стічні канави. Сакральна вертикаль храму падає і зрівнюється з горизонталлю чумного рову. Суб'єктивність Лукреція межує із садизмом, він смакує фізіологічні подробиці та використовує грубий маркер *eructatio* для опису виригання, щоб зламати естетичну дистанцію [2, p. 211]. Саме ж вмирання людини описується словом *tabes*, чия споконвічна семантика пов'язана з таненням снігу, через що тіло людини лексично тане і перетворюється на безформну рідину [2, p. 222]. Фінал Лукреція навмисно позбавлений найменшого натяку на зцілення. Його текст обривається на лютій бійці живих за право спалити своїх мерців на чужих багаттях [1, с. 176]. Відсутність лікувального фіналу у Лукреція — це абсолютний філософський жест: у природи немає зворотного ходу, атоми деструкції нестримні, і єдиним доступним "зціленням" для людини стає позбавлення від метафізичних ілюзій через прийняття жаху реальності.

Зовсім інакше працює Тит Лівій, у чиїй "Історії від заснування міста" епідемії відбуваються регулярно. Лівій виступає як чиновник римського ідеологічного відомства, для якого чума завжди має конкретну причину у вигляді порушення *pax deorum* — миру з богами [7, p. 132]. У його світі мотив вини повертає собі сакральний статус, але пакується у строго юридичні рамки. Винен завжди конкретний магістрат, який припустився процесуальної помилки під час гадання або фіксації знамень. Хвороба у Лівія — це судовий позов богів до Римської республіки, тому вина має строго технічний характер [7, p. 135].

Відповідно, і римське зцілення у Лівія повністю демедикалізоване і переведене у сферу сакрального права через маркер *remedium*. Коли вичерпано земні засоби, сенат вдається до екстраординарних ритуальних інтервенцій. Порятунком від мору стає не пошук протиотрути, а, наприклад, урочисте принесення до Рима статуї Ескулапа з Епідавра у вигляді священного змія, або заснування сценічних ігор. Щойно релігійну гармонію відновлено, Лівій сухо фіксує: *pestilentia sedata est* — "епідемію було втихомирено". Тобто тут зцілення виступає як успішне закриття бюрократичного кейса. Для відновлення біологічного здоров'я суспільства не потрібно змінювати устрій, достатньо провести лектистернії та призначити диктатора для забивання ритуального цвяха в стіну храму Юпітера, щоб юридичний казус був вичерпаний, а хвороба відступила [2, p. 224; 7, p. 135–136]. Структура опису у Лівія жорстко формалізована і позбавлена екзистенційного жаху, демонструючи суто римське розуміння космосу як гігантської канцелярії, де з чумою можна домовитися шляхом правильного ведення документообігу з божествами.

Фіналом античної наративної традиції стає VI ст. н. е. і так звана "Юстиніанова чума", описана Прокопієм Кесарійським у трактаті "Війна з персами" [4, p. 451]. Прокопій намагається наслідувати Фукідіда, використовуючи ту саму структуру, але тканина реальності вже змінилася, і християнський космос вибухає зсередини [3, p. 5–7]. Його мова отруєна есхатологічним страхом і візантійською придворною підозрілістю, через що на зміну природним причинам приходить лексика психічного зараження. Головним маркером початку хвороби стає *phantasma* — привид або жахливе видіння страшних істот, які завдають ударів, після яких людина занедужувала фізично [4, p. 453–455]. Сама хвороба у Прокопія діє не як сліпа стихія, а через маркер *insidiae* — таємну засідку та підступний намір, нагадуючи поведінку придворного інтригана [3, p. 10; 5, p. 457].

У пізньоантичному просторовому міфі масштаб катастроф розсуває кордони міста до імперського глухого кута. Константинополь як серце ойкумени і Новий Рим перетворюється на зловісну архітектурну аномалію, де через брак місць трупи починають складати у фортечні вежі Галати. З оборонних веж знімають дахи, набивають їх мерцями доверху і закривають назад, перетворюючи простір захисту на місткість для внутрішнього розкладу [4, p. 463–465]. Місто починає дихати отрутою власних стін, а сама чума рухається строго торгівельними шляхами, паралізуючи гігантське тіло імперії [3, p. 8]. Фінальна точка цієї еволюції розгортається у площині тотального переосмислення вини, де християнська есхатологія зливається з особистою ненавистю автора до імператора, породжуючи концепт "імператора-демона" [3, p. 11]. Юстиніан винен екзистенційно, за правом свого народження, будучи втіленим сатаною на троні, чия присутність ламає закони природи. Хвороба стає метафізичним випромінюванням його порочної влади, здійснюючи граничну персоналізацію вини: якщо в архаїці народ страждав за гріх царя перед богом, то у візантійську осінь світ страждає тому, що сам цар став дияволом [5, p. 25546–25547].

На такому есхатологічному тлі наратив зцілення у Прокопія остаточно заходить у

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

глухий кут абсурду. Лікарі, які намагаються розкривати бубони та досліджувати природу хвороби, виявляються безсилими; їхні прогнози перевертаються з ніг на голову: ті, кого прирікали на смерть, раптово одужували, а ті, кому обіцяли порятунок, гинули тієї ж миті [4, p. 459–461]. Чудодійне визволення окремих осіб маркується не як милість, а як непояснюване свавілля метафізичних сил. Повного же зцілення імперії так і не відбувається — хвороба просто відступає, виснаживши свій руйнівний потенціал, але залишаючи після себе випалену соціальну пустелю. Велике відновлення Римської імперії захлинулося в гної бубонів, і автор показує це з тихим, елітарним зловтішанням аристократа, який зневажає вискочня на троні [3, p. 15; 5, p. 25551].

Висновки. Підбиваючи підсумок цієї панорами літературних епідемій, ми змушені констатувати, що жодної об'єктивної картини античної чуми не існує, а перед нами розгортається грандіозне дзеркало, в яке інтелектуали виглядалися в моменти найвищої кризи. Просторові метафори, лексика, мотиви вини та стратегії зцілення фіксують послідовні стадії краху космосу. Фукідід показує стиснення простору поліса, перенесення вини на демос і безплідність біологічного виживання. Лукрецій демонструє сплющення сакрального простору через фізіологічний розпад плоті та тотальну відмову від ідеї зцілення. Тит Лівій перетворює мор та визволення від нього на елементи судового діловодства, легко керовані державними ритуалами. Прокопій Кесарійський завершує процес картиною тотального просторового омертвіння під печаткою інфернальної вини правителя-тирана, де саме зцілення перетворюється на хаотичний каприз долі. Античний автор ніколи не був щирим, він завжди сидів у засідці, вичікуючи, поки реальний історичний факт ослабне під ударами долі, щоб переписати його під власні потреби. І ця велика асиметрія між реальним болем людей, які помирали, та крижаним, відточеним стилем класичних текстів залишається головною таємницею античної історіографії, яку ми тільки починаємо намацувати.

Список використаних джерел:

1. Тит Лукрецій Кар 1988, *Про природу речей*, пер. з латин. А. Содомори. Київ: Дніпро, 192 с.
2. Longrigg, J 1980, ‘The Great Plague of Athens’, *History of Science*. Vol. 18, no. 3, p. 209–225.
3. Mordechai, L & Eisenberg, M 2019, ‘Rejecting Catastrophe: The Case of the Justinianic Plague’, *Past & Present*. Vol. 244, no. 1, p. 3–50.
4. Procopius 2014, *History of the Wars: in 5 vol.* with an English transl. by H. B. Dewing. Cambridge: Harvard University Press, Vol. 1: Books I and II (The Persian War), 540 p. (Loeb Classical Library).
5. Mordechai, L, Eisenberg, M, Newfield, TP et al. 2019, ‘The Justinianic Plague: An inconsequential pandemic?’, *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*. Vol. 116, no. 51, p. 25546–25554.
6. Thucydides 1933, *History of the Peloponnesian War*. transl. by R. Crawley. London: J. M. Dent & Sons; New York: E. P. Dutton & Co, 648 p. (Everyman's Library; no. 455).
7. Woodman, AJ 1988, *Rhetoric in Classical Historiography: Four Studies*. London; Sydney: Croom Helm, 236 p.

References:

1. Tyt Lukretsii Kar 1988. *Pro pryrodu rechei [On the Nature of Things]*. per. z latyn. A. Sodomory. Kyiv : *Dnipro*, 192 p. [In Ukraine]
2. Longrigg, J 1980, ‘The Great Plague of Athens’, *History of Science*. Vol. 18, no. 3, p. 209–225.
3. Mordechai, L & Eisenberg, M 2019, ‘Rejecting Catastrophe: The Case of the Justinianic Plague’, *Past & Present*. Vol. 244, no. 1, p. 3–50.
4. Procopius 2014, *History of the Wars: in 5 vol.* with an English transl. by H. B. Dewing. Cambridge: Harvard University Press, Vol. 1: Books I and II (The Persian War), 540 p. (Loeb Classical Library).
5. Mordechai, L, Eisenberg, M, Newfield, TP et al. 2019, ‘The Justinianic Plague: An inconsequential pandemic?’, *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*. Vol. 116, no. 51, p. 25546–25554.
6. Thucydides 1933, *History of the Peloponnesian War*. transl. by R. Crawley. London: J. M. Dent & Sons; New York: E. P. Dutton & Co, 648 p. (Everyman's Library; no. 455).
7. Woodman, AJ 1988, *Rhetoric in Classical Historiography: Four Studies*. London; Sydney: Croom Helm, 236 p.

Надійшло до видання / Received *06.03.2026*
Прийнято до друку / Accepted *03.04.2026*